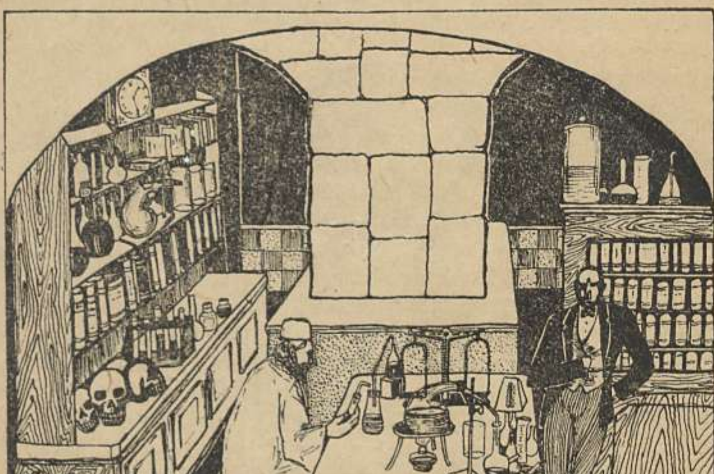
  Hind 25 mk.

Wiktor Kingissepp

Pôrandaaluse diktaator

Autor: Arnold Kôiw. Kirjastus: „Nova“, Tallinnas.

Iga number — iseseisew jutustus.

III. Elaw koolja.

Olles häwitand dr. Pokrowski töötoa Irboska piiril, tõi Kingissepp kentsaka õpetlase enesega kaasa Tallinna läheduses asuwasse kommuniste tallu, kus talle salaruumis uue, eeskujuliku laboratooriumi sisse säädis. Siin wõis wana doktor jälle rahulikult anduda oma teaduslisele tööle, täielikult pühendutes salapärastle mürkide koosseade uurimisele. Doktori nüüdne töötuba asus paaci sülla sügawuses maa all ning sääl leidusid kõik uuema aja täpsemad aparaadid ja harulda semad ained katsestamiseks. Lugematud wärwilised pudelite ja purke read täitsid awaraid klaaskappe ja pikki seinriiuleid, laudadel paiknesid läikiwate klaas- ja metall-osadega keerulised säädised, lage kattis elektrijuhtede tihe wõrk, isegi põrandal kuhjusid wirnad mitmesuguseid anumaid, masina osi ja muid asju, milledele wõhikul raske nimetustki leida, nende otstarbest rääkimata.

Nagu saladuslik keskaja alkeemiker, talitas tumm doktor selles waikses salatoas — hall habe rinnuni, suured ümarikud prillid kõhnal kullininal, paljaks pöetud pääs — purpurine Türgi fesk ja seljas — kullaga tikitud punane, kontsadeni ulataw lai öökuub. Keeletu teadusmees ei käinud läbi kellegagi, ei wäljunud omist ruumestki ja näis unustanud olema kõik, mis sündis wäljaspool ta laboratooriumi metallitud seinu. Ainult Kingissepp tuli wahetewahel ta poole mõneks minutiks — ja üksnes seda külalist sallis Pokrowski, astudes ta'ga hääl meelel sõnadeta mõttewahetusse. Neil korrel oli Kingissepp harilikult hääs meeleolus, naljatas awameelselt ning külwas sädelewaid sententse, hiilgawaid paradokse, ja mõtterikkaid wõrdlusi. Ta jutt oli soraw, waimukas ning põnew. Seepärast oli ühel päewal Pokrowski wäga üllatet, Kingissepa ülipahas tujus nähes.

— „Mis on Teiega?" kirjutas Pokrowski wiimaks seintahwlile, olles asjata püüdnud huwitada külalist uue teadusliku probleemiga, milline jutuaine ennemalt alati Kingissepa wäga kaasatõmmanud.

Kingissepp kortsutas nägu ega wastanud kohe. Käis kärsitumalt mõne korra seinast seinani ja ütles wiimaks läbi hammaste:

— „Werrew kukkus sisse..."

Ehkki Pokrowski Werrewat ei armastanud ta sadistliku metsikuse pärast, hindas ta teda ometi kui truimat Kingissepa poolehoidjat, mispärast nüüd suurt osawõttu tundis Werrewa saatuse wastu.

— „Kuna see juhtus?" kirjutas tumm doktor.

— „Minewal nädalal..." ümises Kingissepp: „sattus Tallinna tänawal kaitsepolitseiniku küüsi — ja istub nüüd wõre taga. Mõne

päewa pärast antakse pauk pähe — ja walmis. Kuis Te arwate, kas ta ehk liigset ei lobise, wiimaks, kui teda, oletame, selleks sunnitakse? Mis?"

Pokrowski wajus mõttesse.

— „Ei usu," — kirjutas ta wiimaks: „aga mine tea: ega inimene raud ole..."

Kingissepp oli nähtawasti samal arwamisel, ja doktori wastuse süwendas weelgi ta rahutust.

— „Kuulge, Pokrowski" — lausus ta pääle lühikest waikust: „mõelge hästi järele, kas ei leiduks Teil ehk abinõu tema pääsemiseks wõi... wõi waikseks tegemiseks... Te ju tunnete neid asju..."

Pokrowski riiwas Kingissepa imelikul pilgul. Kingissepp püüdis selle kinni ja kohmetus nähtawalt, kogus end kohe ja kõneles:

— „Teid imestab, doktor, et nii julmalt otsustan kaaswõitlejate saatust. Kuid pidage meeles: teisiti ei wõi. Sellest oleneb meie kõikide saatus. Ja, päälegi, on niisugune samm Werrewile ainult kergituseks: pole ju pääsmist tal. Ei ole. Katsusin teha kõik, mis minu wõimuses. Kuid asjata. Ning olen otsustanud: Werrew sureb mõni päew warem, kui seda kohtuwõimud määranud. Pääseb ennemalt wangipiinadest. Ärge unustage: Ta on ju mu sõber..."

Pokrowski süwenes mõttesse, toetates käele halli pää.

— „Hää," — kirjutas ta wiimaks tahwlile: „annan Teile pulbri. Tarwitamise õpetuse lisan kaasa."

Kingissepp pigistas wana teadlase kätt.

* * *

Werrewi seisukord oli lootusetu. Paelunud hundina marssis ta päewa otsa kitsas kambris, teades seda tundi, mil ettewaatamatult politsei käppe wahele kukkunud. Pääsemine oli wõimata. Ainult ime wõis teda siit wälja wiia. Imesi aga Werrew ei uskund.

Aga kõige enam piinas see teadmine, et omad kaaslased end täitsa lahtiöelnud ta'st ja midagi tegemist teha ei soowi.

Kuid ühel toidusaamise tunnil sündis üllatus: ühes harilise wangiportsjooniga sai Werrew rikkaliku eine, mis saadetud wäljastpoolt. See tõstis tuju: nüüd wähemalt teadis wang, et on inimesi, kes hoolitsewad ta eest. Ja kümnekordseks kaswas julgus.

Olles maitsend mõne suutäie saadetud toidust, tundis Werrew äkki niisugust isu, et aplalt kõik ära sõi ning siis end narile wedas, kus peaaegu momentaalselt uinus. Magas kaua, raskelt, unenägudeta ja kui ärkas, oli jälle näljane. Waewaga suutis ärapodata toidu jagamise aega ning nägi waimustusega, et sõbrad tad ka seekord unustanud ei olnud. Aga jälle waldas pääle söömist tad hirmus roidumus, nii, et ta ärkamata magas lõunani. Nõnda kestis lugu paar päewa, siis aga hakkas isu kiirelt kahanema. Ühtlasi

sellega tekkis nõrkus, kerge palawik ja peaaju idiootlikne ükskõiksus. Kõik tunded surid ta's. Polnud hirmu, polnud igawust, polnud huwi millestki. Nagu udu oleks ajudes lehwinud — mürgine, umbne udu, mis täieliselt paraliseeris igasuguse waimlise tegewuse. Nüüd jõi Werrew päewas ainult mõne lonksu kerget weini, mida talle ühes muu kraamiga ohtralt saadeti, ja ei tulnud siis narilt enam mahagi. Palawik suurenes tund-tunnilt. Werrew nõrgenes nõnda, et enam kätki liigutada ei suutnud. Nagu sula tina oleks wooland soonis, läbi kehakudede põletawat kuumust õhkudes.

Kui wiimaks kongi astus wangimaja arst ja Werrewit läbikatsuma hakkas, ei wastand wang enam ainsamagi ta küsimuse pääle, sest pääs keerlew udu oli tihenend niiwõrd, et haige arugi saada ei suutnud sellest, mis sünnib ümberringi. Lames peaaegu meelemärkuseta, hingas kiirelt ja raskelt, aga ei soninud. Liig nõrk oli selleks.

Aga arst ei wajandki Werrewi kostuseid. Talle näis haiguse iseloom selletagi selge olema ning kui käskis Werrewit wangimaja laatsaretti kanda, lisas juure paljutähendawalt:

— „Kunni homseni."

Ja arst ei eksind. Öösel wasta hommikut suri Werrew ning wiidi koolajambrisse. Surma põhjused olid nii selged, et arstid lahtilõikamist tarwilikuks ei pidanud.

See oli kurbloo esimene waatus.

Ja järgmine algas nii, et puusepp, kes sai kindlat kroonu palka, tuli ja wõttis koolja mõõdu. Ning kloppis kokku õhtuni kindla puusärgi, mis koosnes kuuest hööweldamata ja wärwimata lauast. Selsamal õhtul sai sinna sissetõstetud laip — ning hämarikul liikus surnuaiale ametlik matusesalk.

Kommuuna talus aga korraldati sel ajal sõiduwalmiks kerget kiirautot. Kuid reisi otsbarb pidi küll sootuks iseäraline olema, sest laadungina toodi autosse paar pundart jämedat köit, mõned labidad, kang, kirwes ja muud tööriistad ühes paksu willase teki ja kasukaga. Oli juba päris pime sügisöö, kui autosse istus Kingissepp ühes wiie kaaslasega, kelledest üks juhi kohale asus. Ning siis kihutas must sõiduriist pöörasel kiirusel konarlisele, kiwikõwaks külmanud teele, mis läbi metsi ja rabaääri mööda lookles Tallinna poole. Ei wähendatud auto kiirust ka siis, kui jõuti eeslinna. Wuhinal toramti siin läbi tühjade tänawate, sihtudes X. surnuaia poole. Aga ei peatatud surnuaia wärawa ees, waid sõideti tasa piki walli, jäädes seisma sääl kohal, kus algas wangide matusepaik. Siis maandusid kõik pääle autojuhi, wõtsid kaasa kompsud ja tööriistad, läksid madala wallini ning ronisid kuulmatult üle selle, nagu kehata tondikujud. Autojuht aga kustutas kohe kõik laternad, jäädes pimedas ootama kaaslasi.

Olles libisend teisele poole müüri, awas Kingissepp silmapilguks salalaterna kaane, et ümbrust silmitseda, kustutas siis walguse ning hakkas otsustawalt sammuma teiste eel, neid surnuaia keskpaiga poole juhtides. Nähtawasti tundis ta wäga hästi selle koha geograafiat, sest astus peatamatalt, kindlalt, kuna teised alatasa kommistasid kalmudel ja jalgraa käänakuil, wastu metalliseid aidwõresi ja riste põrgates. Umbes kümneminutilise käigu järele peatus Kingissepp, koondas kaaslased enese ümber ja jagas neile sosinal tarwilised käsud, mispääle kaks meest wälja wõtsid omad rewolwrid ja mõnekümne sammu kaugusele eemaldusid, et kättejuhatatud kohtadel wahti pidada. Kingissepp ootas weel pisut ja kõrwaldas siis jälle laterna warju. Heleda walguse sõõr langes wärskele kalmule, mille korratu küngas alles täna näis üleskuhjat olema külmanuist mullakamakuist. Kingissepp kiskus wälja lihtsa, wärwimata puuristi, wiis selle kõrwale, ajas kuue seljast, haaras pihku labida ja hakkas hauda hoolsalt lahtikaewama. Abiline talitas ta eeskuju järele.

Umbes pool tundi töötasid mehed ägedal tuhinal. Raginal surgnesid labidad külmanud liiwa tompudesse, tõstes neid laias kaares üle haua weere ning heites eemale, kus kahelepoole hauda olid kuhjunud juba kaunis kõrged wallid. Higi nõrgus ojadena mõlemate töömeeste palgeilt, hingamine muutus raskeks, ähkiwaks ja käed ei mängitanud labidaid enam endise kärmusega. Ju rinnuni olid nad kaewanud end maa sisse ning haua äärele paigutatud latern ei küündind enam walgustama augu põhja. Wiimaks häigas Kingissepp särgi käiksega üle niiske otsaesise, lõi labida liiwa sisse ja nõjatas lõõtsutates ta warrele.

Samal ajal ilmus haua äärele üks walwureist ja teatas ärewalt poolsosinal:

— „Päälik, näib, kui luusiks keegi haudade wahel..."

— „Nägid kedagi?" küsis Kingissepp.

— „Ei, aga kuulsin... Kuulsin samme ja nagu surutud kõha..."

— „Lollus. Oled walesti kuulnud. Mine tagasi — ja rohkem külmawerd."

Walwur taandus kuulmatult. Aga teade oli wist äratand ettewaatliku Kingissepa umbusalduse, sest ta wõttis ülewalt laterna ning riputas selle kõwerale puujuurele, mis loomulise warnana wäljaulatas haua seinast.

Waewalt wiis minutit puhand saades, haarasid mehed labidad pihku ja jatkasid kaewamist endise hooga.

Aga Kingissepa abiline oli walwuri sõnade mõjul närwiliseks muutund: tihtilugu piilus ta kahe labidawiske wahel üle haua ääre, nagu näha tahtes pilkases pimeduses seda, kelle arwatawad sammud wahimeest erutand.

— „Päälik!" sosistas kaaslane Kingissepale.

— „Noh?"

— „Aga kui sääl... wäljas... keegi tõesti waritseb meid... ja..."

— „Noh?"

— „... ja äkki pääletungitakse? Oleme siis lõksus... Ei pääse siit wäljagi..."

Kingissepp waatas rääkijat tigedalt.

— „Kaewa!" käskis ta: „ja ära aja naiste loba, lollpää!"

Jälle tõusid ja wajusid rasked labidad, heites hauast rõsket liiwa ja kiwe.

— „Tahaks teada, kas tulebki põhja sel augul!.." urises Kingissepp läbi hammaste, sülitades wihaselt. Ja nagu wastuseks ta sõnadele, kolksatas ta kaaslase labidas wastu kumisewat kirstu kaant. Weel mõned wisked — ja puusärgi päälmine osa walendas kaewajate jalge all.

— „Roni!" käskis Kingissepp, toetates käed wastu haua seina ja tõmmates selja looka. Abiline seistus ta õlgadele ning winnas end maapinnale.

— „Kutsu teised kah!" hüüdis talle Kingissepp hauast.

Ülewal seisja wilistas iseäralikult, millise signaali pääle mõlemad walwurid kohale ruttasid.

— „Wisake köis!" käskis Kingissepp. Nuristas kirstu põhja alla sõredasse liiwa kraawi, kust läbi pistis köie, mille ümber labidawarre sõlmas ja üles ulatas, pani siis kirstu teise otsa alla samal kombel uue köie, andis ka selle kaaslaste kätte ning ronis, pinguli tõmmatud kablast kätega kinni hoides, hauast wälja.

Kuna mehed neljakesi maapinnale tirisid köitel kõikuwat kirstu, sammus Kingissepp aeglaselt ümber haua, tehes kord-korralt laienewaid ringe. Wahete-wahel peatus ta kuulatates ning jatkas siis uuesti käiku. Jõudes kalmude wahelisele pää-alleele, seisatas Kingissepp kauem. Ta just kui ootas midagi, just kui waritses parajat momenti. Siis aga wõttis äkki taskust wäikse elektrilaterna ja wajutas selle nupule. Aga kas tuli see kogemata wõi meelega, — kuid kommunistide päälik pööras laternat nii kohmakalt, et täielik walgustus talle enesele otse näkku lõi. Kui nüüd keegi kõrwaline isik läheduses oleks wiibinud, siis oleks ta kahtlemata äratundnud tagaotsitawa põrandaaluste diktaatori. Kuid waewalt wõis oletada, et pimedal sügisööl keegi pääle imelikkude hauakaewajate surnuaial luusis, ning päälegi, juhtis Kingissepp walguse wihu kohe allee liiwale ja ümbritsewaile hauaristidele, nagu kohta tunnustada tahtes. Siis kustutas tule ja seisatas weel minuti, mille järele edasi astus. Oli pää rinnale langetanud, käed sügawale kuue taskuisse

toppinud ja sammus pikaldaselt, kuulmatult nagu raskeisse mõtteisse süwenend inimene kunagi.

Aga kui öö wähem pime oleks olnud ning kui Kingissepp tagasi waataks — ei ta siis wist küll nii ükskõikselt jalutaks: siis ta näeks, kuis haudade wahelt alleele libiseb pikka palitusse riietud kuju, kes mõne sülla kauguselt warjuna jälgib tad, kelle samm peaaegu niisama kuulmatu kui Kingissepal eneselgi, aga kes, wastandina Kingissepa ükskõiksusele, walwel on nagu puhastwerd närwiline hagijas.

Kuid Kingissepp wist ei aimagi luurajat, sest pöördub aeglaselt ringi ning hakkab tagasi tulema. Wälgukiirusel on tundmatu kõrwale põikand teelt ja jämeda puutüwe ette astunud, kus ta musta kogu terasemgi silm märgata ei suuda. Ja kui Kingissepp waritseja kohale jõuab, siis on mõlemad nii lähedal üksteisest, et Kingissepp jälgijat käega puutuda wõiks. Ning nüüd sünnib äkitselt midagi tõesti üllatawat: Kingissepa unistaw meeleolu on kui pühitud. Kingissepp on teinud wälgukiire tiigrihüppe; on raudsesse üska kahmand puu kõrwal seisja, ta pikali muljund ning istub nüüd ta kõhul, wõidetu käsa põlwiga wastu maad surudes.

Siis paneb wäikse külma asja allaheidetu oimule, lausudes:

— „See on laetud browning. Ning nüüd — palun wastata. Olete üksi?"

— „Ja—ah..." ägab lameja waewalt arusaadawalt.

— „Seda minagi arwasin... Muidu oleksite endid juba näitand meile. Aga siiski, igaks juhuseks: peaks ilmsiks tulema, et weel kedagi siin leidub teie mehestest, siis wõite julge olla, et Teie isiklikult mingi tingimisel ilma ei jää kümnemargalisest nikkeltükist. Ning nüüd palun kaasa tulla. Ma ei lase Teid maha... Ha—ha—haa! Ei lase!.."

Wõttis lamaja taskust rewolwri ja püstus.

— „Olge lahke, minge ees. Teate, sinna, hauani... Ja et ärahoida wõimalikke arusaamatusi, ütlen awalikult: jätan omale rewolwri pihku..."

Puie wahelt paistis hauakaewajate tule tume kuma.

— „Aga öelge, mu armas, kuis teadsite siia tulla täna öösel?" päris Kingissepp minnes, ja et küsitaw korraga ei wastand, — jatkas:

— „Pidage silmas, et awalik wastus isegi teie kohtutes süüaluse karistust kergendab..."

— „Juhtumisi..." pomises wang wastutahtmist: „Trehwasin surnuaiast mööda minema just sel ajal kui üle müüri ronisite..."

— „Ja miks ei kutsunud Te kohe abi järele?"

— „Ei tundnud teid esmalt kohe... Ja siis arwasin, et hiljaks

jääda wõib abi ja et parem on — teie auto taha end riputada ja kaasa sõita..."

Kingissepp naeris tasa.

Jõudsid awatud hauani. Kirst oli maapinnale winnatud ja mehed seisid ootawalt ta ümber. Latern põles endiselt hauas, nii et ainult nõrk walguse helk nende pääle langes.

— „Tunnete seda lindu?" küsis Kingissepp, wangi üllatud abiliste ette tõugates. Üks ulatas laterna haua seinalt ja walgustas wangi nägu.

— „O—ooo!" tegid kõik neli kui ühest suust.

— „Siis ikka tunnete kõik teda?" kordas Kingissepp.

— „No miks ei peaks tundma seda werekoera... Tema see Werrewigi wangistas, raisk..." kiristas üks kommunistidest, wangi silmiga neelates. Teistegi pilkudes süttisid õudsed sädemed. Sõrmed surgnesid rusikuisse, hambad paljastusid kui pureda tahtes. Üks lähenes, wõttis käega hoogu ja walmistas wangile näkku lööma. Nobedalt astus Kingissepp wahele, peatas tõstetud käe ja lausus karmilt:

— „Keegi ei tohi puutuda tad. Kuulsite? Ning nüüd — kangutage kirst lahti. Kähku!"

Tangega kisti wälja suured naelad, mis olid löödud läbi kaane serwade, siis pöörati lahti kruwid ja kaks meest tõstsid kaane päält.

Wang pööras Kingissepa poole tänuliku waate ja lähenes kommuniste käskijale, kätt ettesirutates:

— „Tänan Teid, Kingissepp. Olete aumees, Kingissepp."

Aga abitumalt langes wangi wäljasirutatud käsi: Kingissepp ei surunud selle wärisewaid sõrmi. Põlglikult eemaldus ta wangist, sõnades:

— „Kingissepp ei pigista politsei roojast käppa!"

Koolja oli inetult siniseks muutunud. Poollahtiste, peaaegu mustade huulte wahelt walwendasid hambad, lohus palgedel paistsid tumedad laigud, sügawale sisselangenud silmi ümbritsesid terawate piirjooniga rõngad, rinnale ristitud kondiliste sõrmi küüned paistsid ülewööbatuina sinikas-musta lakiga. Kingissepa märguandmise pääle tõsteti surnu kirstust ja mähiti esmalt walge palaja ning siis — paksu teki ja kasuka sisse.

— „Nii" — lausus Kingissepp, kui sellega lõpul oldi: „Nüüd peame mõtlema, mis sandarmiga teha."

Wastuse asemel tõmbas üks kaaslane taskust rewolwri ja lähenes paljutähendawalt wangile.

— „Ei" — ütles Kingissepp: „Lubasin talle, et tad maha ei lasta."

Pettunult ja pahaselt waikisid kaaslased. Kingissepp näitas kinnimässitud surnukeha pääle:

— „Eks ole — nuuskuri süü läbi näeme Werrewit niisugusena?"

Tusane üldwaikus oli wastuseks. Kingissepp kõneles edasi:

— „Aga te teate: millise mõõduga teistele mõõdad, niisugusega peab enesele tagasi mõõdetama..."

Kingissepa hääl kõlas lõikawalt kui kella wask. Kuulajad said tähelepanelikuiks, aga ei taipand, kuhu poole päälik sihib.

— „Ning seepärast" — jatkas Kingissepp põlewal waatel: „Ning seepärast — pange sandarm ta ohwri asemele!..."

Kingissepa kaaslased kohkusid, kuuldes metsikut otsust. Wang waatas paar sekundit Kingissepa otsa, just kui poleks aru saanud selle sõnadest, siis aga kahwatas lubiwalgeks, ta silmad suurenesid elajalikus hirmus, ta waarus, tegi käega ebamääralise tõrjuwa liigutuse ning hakkas kiirel, kiirel sammul äraminema. Aga astus wäga lühikesed, kindluseta sammud ning, olles huimane pöörasest peljust, tegi seda wist enesele aruandmata, sest läks just ühe üksikult seiswa kommunisti pääle, nagu ei näeks midagi, mis on ees. Ta sasiti kinni ja alles siis, tundes tugewaid käsa enese küljes, toibus ta meelemärkusele. Kole, luud ja liha lõikaw karjatus kostis ta suust, ülinimlise jõuga tõukas ta enesest eemale kinnihoidjad ja, wehueldes õhus rusikatega, tormas pimeda puiestiku poole. Aga kommistas madalaks wajunud haua kääpal — ja kohe olid tal kannul tagaajajad, kes rüsinal jooksid jalguga talle selga nagu hasartunud jahikoerad. Halastuseta hoopide tihe rahe sadas õnnetu wisklewale kehale. Tad peksti hirmsasti — nelja wihase mehe täie jõuga. Ta kisti minestunult püsti ning lohistati tagasi haua äärele. Ta ei suutnud enam wastu panna: tal olid murtud käeluud ja rinnakorw sissemuljutud. Aga ta karjus. Karjus rögisewalt, tumedalt, sest wigastatud sisemisist organeest tungis weri wulinal kurku ja lämmatas hääle. Ta litsuti puusärki, ning kui ta jalgega wäljalitsuda ähwardas selle otslaude ja kaane pääle panekut takistas, siis murti kirstu weerel tal mõlemad sääreluud. Kähku tõsteti kaan puusärgile ja keerati kruwid sisse. Piinatud mehe kisa kostis kinnisest ruumist kui hoigaw mörg. Nüüd tõmmati kirstu alt köied läbi ja, kuna kaks meest, seistudes kahelepoole hauda, neid pingule kiskusid, tõstsid teised kaks puusärgi haua kohale, nii, et see õhku kiikuma jäi kui suur fantastiline pendel. Toll-tollilt libistasid mehed köisi läbi pihkude, kummardates mustawa augu kohal, — ja wähehaawal kadus kirst haua hämarusse.

Köite äkiline lõtwunemine näitas, et puusärk põhjani jõudnud. Kaunis tumedalt kostis weel elawalt maetu kisa. Mehed haarasid kätte labidad ja hakkasid kiirelt hauda kühweldama liiwa, mis monotoonsel sahinal langes kirstu laudadele, mattes tapetawa hoiged. Poole tunni pärast oli kalmuküngas jälle endine ning keegi

wõõras poleks arwata wõinud, et see haud alles hiljuti awatuna haigutas.

* *
*

Pokrowski laboratooriumis walmistati millegi wastu. Wanal doktoril oli abiks noor Kingissepa sulane, ja kuna õpetlane ise korda säädis kummalisi aparaate, neid elektrijuhede ja kommutaatoritega ühendates, asendas abiline laboratooriumi suure laua ette pika puupingi, nihutas ta lähedale wäikse akkumulaatori, walas portselaan-wanni destilleeritud wett, pani lauale operatsioon-riistade kasti ning säädis korda selle kõrwal seiswa piirituse põleti. Kohmakas seinakell näitas juba wiiendamat hommiku tundi, kui Pokrowski kõik weel kord üle waatas ja, korraldustega nähtawasti rahule jäädes, abilise ära saatis.

Roidunult laskus wana õpetlane leentooli, toetades halli pää luisele käele. Sel silmapilgul helises laual seisew telefon ning kuuldetorus kostis Kingissepa hääl:

— „Oleme tagasi. Kas wõime tulla?"

Wastusena andis tumm doktor kokkuräägitud kellasignaali. Ei möödunud wiit minutitki, kui seinas warjatud uks kuulmatult awanes ning kaks meest sisse kandsid linaga kaetud koolja. Pokrowski märguande pääle asetasid nad elutuma keha laua ees paiknewale pingile ja taandusid. Pokrowski tõstis lina kangestanud kooljalt, ristitas käed rinnal ja jäi mõttesse, waadeldes surnut uuriwalt. Ei märkandki wanamees, kuis tasa sisse tuli Kingissepp ning waikselt peatas ta selja taga.

— „Aga, mu armas doktor, ta hakkab warsti ju lõhnama!" — sõnas kommuniste päälik wiimaks tumedalt. Doktor wõpatas, ootamatut häält kuuldes, pöördus Kingissepa poole ning wangutas tõsiselt pääd. Kaugenes siis pingist, istus jälle tugitoolile ja hakkas probiirides segi kallama mitmewärwilisi wedelikke. Kingissepp aga nõjatas selja wastu raamatukappi, tõstis jalad ristimisi ning ei pöörand kooljalt waadet, mis awaldas uudishimu, kahtlust ja warjatud pilget.

Saabus wältaw waikus, mida segas ainult klaasanumate kõlin doktori laua juures. Wiimaks püstus õpetlane, walis lõikeriistade kastist terawa, läikiwa lantseti, kummardas koolja üle, niisutas ta nahka desinfitseeriwa wedelikuga ning tegi mitmesse paika ta kehasse sügawad lõiked, nii, et paljastusid mustjas-sinised lihaksed. Siis täitis klaaspritsi wee karwa rohuollusega ja, pritsinõela kordamööda igasse tuiksoonde wajutades, surus rohu wiimase tilgani koolja kehha.

Kingissepp jälgis doktori tegewust awaliku pilkega.

— „Jätke, doktor! Surma üle pole teil wõimust!" hüüdis ta wiimaks, kui Pokrowski, olles lõpetanud need toimetused, jälle istet wõttis ja äraootawalt pää käele toetas. Pokrowski ei teinud wäljagi Kingissepa wahelehüüdest, ainult rahutu kortsuke ta otsaesisel tunnistas, et kommunisti korduwad märkused talle ei meeldi. Wana teadlase waade oli sihitud kella numberlauale. Nähtawasti, luges ta minuteid. Täpselt weerand tunni pärast jatkas doktor omi saladuslisi manipulatsioone. Nüüd pistis ta igasse ennemalt lõigatud haawa elektri juhe külge kinnitet hõbekuuli, kattis haawa ümberringi kleepiwa plaastriga ning ümbritses lõuendist sidemetega. Siis keeras otsustawalt wooluühendaja pidet.

Ehkki Kingissepp teadis, et elektriwool ka surnud muskulatuuri pääle erutawat mõju awaldab, oli ta ometi peaaegu ehmatuseni üllatet sellest, mida nüüd nägi.

Koolja tardunud lihaksed tuksatid ja tõmbasid kokku. Liikmetesse lõid ägedad krambid, käed tõusid üles, nagu sülle haarda tahtes kõrwalseiswat doktori, jalad kõwerdusid... Kõhumusklid pingunesid üliloomuliselt ja wedasid surnu istukile... Aukuwajunud klaasistund silmad awanesid, sihtudes kalmuwaatel kaugusse. Sinised, lõhkend huuled wirildusid kui põrguliku walu hoos, paljastates kollaseid hambaid.

Doktor katkestas woolu — ja koolja wajus aeglaselt pingile tagasi. Silmad sulgnesid, käed langesid alla, kõrgele tõusnud rinnakorw madaldus, surudes kurgust ühes jaheda õhuga ebaloomuliku korisewa ohke. Paistis nii, nagu oleks koolja hangunud pilk tabanud midagi kujutlemata õudset, nagu oleks awanend talle kohutawad põrgusaladused, mis pigistasid hirmuhüüded kalmulase eluta rinnast...

Kingissepp tundis seljas külma kõdi.

Doktori pääle aga ei awaldand kole pilt wähematki mõju. Külm-rahulikult uuris ta oma tegewuse tagajärgi ning wajutas siis uuesti wooluühendajale.

Ning jälle hüppas sinetaw laip istukile, wiseldes nagu ülejõulises waluhoos, jälle awanes moonutet suu ja nägu krimsnes kui peletaw mask. Aga jälle katkestas doktor woolu — ja röögatates wajus keha endisesse hauatardumusse.

— „Küllalt!" ütles wiimaks Kingissepp kähisewal häälel: „Jätke see mäng..."

Aga doktor naeratas iseäralikult, andes Kingissepale lähenemise märku. Wastu tahtmist astus kommunistide päälik õpetlase juure. See näitas laiba poole — ja Kingissepp, kes nüüd teraseмalt waatas, ei suutnud tagasihoida tasast imestuse karjatust: surnuplekid olid koolja ihult kadunud ja rind mõõnas mõõdukal, waiksel hingamisel! Ei wõinud olla kahtlust: Werrew — see kül-

mand hauast wäljakaewet laip — elas! Uskumata omi silme, wõttis Kingissepp pihku Werrewi käe. See oli leige ja paenduw.

— „Imelik, imelik!" pomises Kingissepp segaselt, laskudes lähemale toolile. Ja kuna doktor rahulikult jatkas talitusi Werrewi ümber, kordas Kingissepp nagu unes: „Imelik! Wäga imelik!"

Doktor Pokrowski hoolikal rawitsusel kosus Werrew kiiresti. Ju nädala pärast tundis ta end täitsa terwena, ja warstigi ei jäänud ta külge wähematki wälist märki, mis oleks tunnistust andnud hirmsaist üleelamusist. Aga sootuks jäljeta polnud need möödund. Wähemalt waimline tasakaal ei saabunud pea: Werrew, see ennemalt nii pööraselt julge ja hoolimatuseni külmawereline mees, oli nüüd ses mõttes palju teisem. Warjatud kartus wirwendas ta kindluseta pilgus ning meeldetuletus olnud sündmusist sundis tad kahwatama. Ja kui Kingissepp kord linna saata tahtis tad mingi ülesandega, siis ütles Werrew end sellest kategooriliselt lahti ja jäi kindlaks omas wastupanekus, hoolimata pilkest ja Kingissepa meelepahast.

— „Saada mind mujale, Wiktor" — palus ta: „Mujal saan jälle endiseks. Aga Tallinna kardan. See on kord nii, ja sinna pole midagi parata. Saada mind mujale."

— „Mujale?"

Kingissepp kaalus midagi mõttes.

— „Olgu!" ütles ta lõpuks: „Lähed Helme osakonda puhkusele."

Sel osakonnal, mis asus Helme linnakantsi all mäe sügawuses, polnud suurt kohalist poliitilist tegewust, küll aga kasutasid kommunistid seda geograafiliselt ja arhitektooniliselt soodsat warjupaika muiks wäga tähtsaiks otstarbeiks. Siin, kaugel raudteest ja riigiwõimu terasest silmast, wõidi rahulikult teha seda, mis rahwarikkais ja elawa liikumisega keskkohtades wõimatu ehk wäga kardetaw. Kuigi kommunistide talu Tallinna külje all imestamiswäärt hästi organiseeritud pelgupaigana esines, ei wõinud tad ometigi kaugeltki wõrrelda Helme kantsi aluste keerdkäikude ja saalide rägastikuga, kus trükiti kõikide suurriikide paberraha, walmistati lõhkeaineid, kus asusid kümnet liiki eritöökojad, ladud, bürood, jaoskondade juhatuste ruumid jne. Siia koondusid kogu Balti rannariikide wastu sihitud kihutustöö niidid. Siin olid tegewuses alalised Moskwa põrandaalused esitajad, siit said otsekoheseid juhtnööre Läti-, Leedu-, Poola- ja Soome enamlised organisatsioonid. Siin ei puhkand ööl ega päewal raadiotelegraaf, siin wuhasid masinad hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni, produtseerides sadat sorti ollusi ja asju. Kahe-kolme ruutkilomeetri ulatusel oli maasügawus läbiuuristatud awarate käikude ja määratumate saalega. Terwe suur maa-alune linn paiknes siin, algades lossi waremete alt ja piirdudes mõne kilomeetri kaugusel wastaspool kokkujookswate

orge ning rabaga. Muidugi, polnud kommunistid iſe kaewand ühtki tuhandikkugi ſelleſt kolossaalſeſt labürindiſt: töö oli tehtud osalt juba wanal hallil ajal, ſiis, kui ſiin kohal alles wabade eestlaste põline maalinn ſeiſis ja kui need lõputa urud ja ooſed pelgupaikadena ning tugewa kindluſe ſtrateegiliste abikäikudena eſineſid. Kuid ka tol ajal olid inimkäed ainult piſut laiendand ja korraldand imeliſt looduſe tööd, mille järelduſel küngaste ſügawas põues muinasjutuline koobastik moodunenud. Aga paljude ja paljude rahwapõlwede waheldusel olid meeliſt hääbunud Helme mäeſeljandikkude üllatawad ſaladuſed, — ja nüüd teawad ainult tudiſewad taadikeſed weel kõnelda uduſeid jutte warjatud warakambriteſt ja ſaladusrikkudeſt urgasteſt.

Werrew toodi Helme kantſi öösel. Ta ſõidutati kohale lennukil, mis ehitatud iſeäralikul kombel ja nii, et ta liikus täitſa kärata ja omapäraſe kaitſewärwi tõttu wõrdlemiſi wäikſel kõrguſel ſilmale päewal nägematuks jäi. See uus aeroplaani tüüp kuulus Wene ſõjakommissariaadi tähtſamate ſaladuste hulka ja taſi toodeti ſõja puhul ſuurt ning otſustawat abi. Päälegi, ei tarwitand ſeda liiki lennumaſinad hoowõtmiſeks jooksupinda, waid tõuſid õhku otſekohe, loodſihis.

Olles ka ennemalt — ju mõne aasta eest — käinud Helme kantſi waremeil kui huwireiſija ning tundes ſeetõttu ümbruſt kaunis hästi, mõtles nüüd Werrew, et ta wiiakſe ühte neiſt urgudeſt, mis algawad lossimäe järſul kallakul ja, kohaliste elanikke arwamiſe järele, kolme wõi rohkemagi kilomeetri kauguſele ſihtuwad. Aga ekſis: lennuk maandus kaunis kaugel waremeiſt, ſügawa, järſkſeinaliſe oru põhja. Siin oldi lendureid wiſt oodatud, ſeſt niipea, kui aeroplaani elaſtſed rattad maapinda puutuſid, astuſid põliste puie tüwide warjuſt wälja kaks meeſt, kellede näguſi Werrew pimedas näha ei wõinud. Werrewi ſaatja wahetas ootajatega mõne taſaſe ſõna, mispääli mehed lennukiſt kinni ſaſiſid ning ta oru loodis langewa liiwakiwiſt kaldani weeretaſid. Ei mingit uru awauſt paiſtnud ſiin ſilma, ehkki kuu pilwiſt wabanes ja kõrgete puie aluſt heledalt walgustas. Aga käigu ſuu ilmus ootamatult ſääl, kus Werrew ſeda aimatagi poleks teadnud: ſuur raudkiwi mürakas hakkas äkitſelt liikuma ja kerkis aeglaſelt õhku, nagu hiiglaſe käega tõstetud. Werrew waatas üllatult ſeda nähtuſt ja märkas, et kiwirahnu tõſtjaks on määratu, peaaegu ſüllaliſe läbimõõduga metallſammas, mis juſt kui kaswas maa ſeeſt. Kuid weelgi uued üllatuſed ilmutuſid ſelle imeliku ſääbiſe juures: Samba eſimene pool libiſes maa ſisſe tagaſi, muutes ſeega ſamba tugewate terasſeinega sõnestorniks, mille lamedal katuſel laſus kaljurahn.

— „Palun, astuge ſamm kõrwale, ſeltſimees“ — lauſus Werrewile ſaatja, ning kui Werrew pilgu üle õla heitis, leidis ta, et

mehed sellesama lühikese aja jooksul lennuki kokku olid pannud nii, et see nüüd wabalt woorimehe kalessi oleks mahtunud. Mehed weeretasid lennuki torni põrandale. Kostis metalli klõpsatus, hõõruwate mehanismi jagude sahin — ja lennuk wajus alla. Umbes poole minuti pärast seistus torni põrand jälle endisele kohale.

— „Nüüd on meie kord, seltsimees Werrew" — ütles saatja, torni astudes ja Werrewit käewiipel enese järele kutsudes. Ning waewalt said mõlemad sisse, kui põrand päädpööritawal kiirusel sügawusse lendas...

Hädasti paarkümmend sekundit tuuris see kukkumise taoline sõit tasa sahisewal terassööril. Werrew sai waewalt mahti tähelepanna, et nad ümarikus metalltorus just loodsihis kohutaw-kiirelt alla lendasid: ülemine, kuu paistel walendaw sissekäigu awaus paistis ju mõne silmapilgu pärast pisikese hõbedase neljanurgana.

Siis peatus langew põrand äkitselt aga põrutuseta, ja kumeras metallseinas awanes uks, kust hoowas silmipimestaw walguse kosk.

— „Järgnege mulle!" ütles saatja ning astus eel.

Pikk, liiwakiwwi raiutud sammaskäik oli see, kuhu Werrew nüüd sattus. Heledad elektripirnid kiirgasid päikestena ta wõlwitud laes ja niikaugele, kui silm nägema ulatas, sihtus noolsirgelt kolonnede kaksikrida.

Saatja astus kiirel sammul, ja Werrewil oli tegemist talle järele jõudmisega. Selles korridooris läksid nad ligilähedalt pool kilomeetrit. Aga ikka weel ei paistnud tal lõppu tulema. Iga 20-30 sammu järele hargnesid tast täisnurga all kahele poole sammasuguseid heledalt walgustatud otsatuniad sammaskäigud. Aga ühtki elawat hinge ei kohtand Werrew omal teel. Kõik näis unne suikund olema nagu muinasjutulises nõialossis. Wiimaks keeras saatja ühte põikkäiku.

Möödudes jälle kümnetest kõrwal-korritooridest, rühkisid mehed ligi weerand tundi selle siledal paepõrandal enne kui jõudsid omapärasesse hiiglakoopasse, mida kaewand polnud inimesed, waid mis wooduse ürgjõudude kapriisse tegewuse järeldusel maakoore sügawusse tekkinud. Selle määratuma ruumi kõrgus wõis ulatada kaugelt üle kümne sülla, ta korrapäratu ümbermõõt oli umbes 150—200 sülda. Siledat põrandat kattis peenike lumiwalge liiw, millel siinsääl mustasid juhuslikselt laialipillatud kiwirahnud. Koopal polnud ümargust, kandilist ega ühtki muud teist kindlat geomeetrilist wormi: sakilised, muhklised ja pragunenud kiwiseinad asendusid kohati kaunis lähistikku, siis kaugenesid jälle mitmekümne sülla wõrd, moodustates lugematuid kõrwalkoopaid; paiguti jooksid kokku seinte ülemised pooled päris madalal, moodustates midagi korrapäratu wõlwi sarnast, paiguti aga polnud hämaras kõrguses nähagi nende ühendusepinda. Piku koobast joondus rida laternaposte, millede küljes

rippusid elektri-päikesed. Aga harukoopad, mis algasid üldiselt põranda pinnalt, polnud ainukesed kõrwalkäigud: ka ülewal pool paistsid mitmesugusel kõrgusel uste walgustatud suud, milledeni tõusid laiad, raudkäsipuiega kiwitrepid. Ühele sarnasele trepile astus Werrewi saatja. Mehed tõusid sülla nelja kõrgusele ning sattusid lühikesse, kandiliste kiwidega wooderdatud ja walge õliwärwiga kaetud seintega korridoori, mille lõpul paistis metall-plaatidega ülelöödud uks.

— „Helistage sääl. Too on osakonna kommissaari uks" — lausus saatja ning taandus. Werrew wajutas uksel walendawale kellanööbile. Uks awanes iseenesest. Werrew astus üle läwe — ja uks sulgnes jalamaid. Werrew waatas ringi: wäike, parkett-põranda, kirju mosaiik-lae ja punaste seintega tuba; keset põrandat — ümarik laud, kaetud purpurise sammetiga, ta ümber — mõned, sama riidega ületõmmatud leentoolid. Ning muud midagi polnud siin — ka ainustki inimest mitte.

— „Mida soowite?" küsis äkki walju hääl. Werrew wõpatas ootamatusest, heitis kiire pilgu ühele ja teisele poole — aga ei näinud kedagi.

— „Mida soowite?" kordas hääl kärsitumalt — ja oli wõimata äramäärata ta kõlasihti.

— „Olen Werrew..." wastas imestunud kommunist haupi.

— „Minge edasi!" sõnas hääl — ning kuna Werrew masinlikult sammu edasi astus, libises eelmine sein kahele poole ja Werrewi ees awanes awar, priiskawa toredusega sisseseatud kabinett. Suure kirjutuslaua taga istus nahkkuube riietud mees — tõmmude sasijuukste ja energilise, paljaks raseeritud näoga.

— „Kreuks!" hüüdis Werrew, sirukäel laua poole rutates: „Oled sina — Helme osakonna kommissaar?!"

Kreuks muigas rahuloldawalt.

— „Mina... Ju teist nädalat. Kas Wiktor sulle ei teatanud?"

— „Ei. Olin haige kogu aeg..."

— „Tean. Ning tulid puhkusele meile?"

— „Nii ütles Wiktor" — wastas Werrew, laskudes tugitoolile.

— „Puhka, rawitse närwe mõni aeg. Tutwune meie osakonnaga — ja siis leiame sulle ka töö. Wajame omi mehi — ja rõõmustan su tuleku üle! Meil siin pole kõik korras..."

— „Sellest siis see salapäraline wastuwõtmise wiis ja nägematud uksehoidjad?"

— „Ettewaatus ei tee paha... Ha-ha-haa! Kuidas meeldis sulle see „salapärane wastuwõtmine?" Sinuga tegin nalja, aga tegelikult olen sunnitud sisselaskma nõnda kõiki peale teenrite."

* *
*

Ju mitmendat päewa tutwunes Werrew Kreuksi juhatusel maa-aluse linnaga. Ning nägi ikka uusi ja uusi üllatusi igal sammul. Siin oli lennukite garaash, mis asus ühes kaugemas koopas, siin olid remont-töökojad, laboratooriumid, trükikoda, elektrotehniline kabinett ja palju muid tehnilisi asutusi, milledes rasked ja keerulised masinad käisid elektrijõul; siin oli isegi midagi raudteewõrgu sarnast, kus kitsarööpalisil teil käisid raskuste wedamiseks määratud wäikesed eletri-wagonetid; siin oli palju kantseleisi, milledest igaühele allus mingi täpselt kindlaksmääratud tegewusala; siin rühmasid hoolikalt tööd teha sadanded inimesed, siin walitses niisugune piinlik töö-liigitus, et iga liigutus, iga samm otstarbekohaselt kasutatud sai. Minutipäält olid ettenähtud töö-, puhkuse- ja söögiajad, igal silmapilgul oli teada, kus ja millise tegewuse juures wiibib see wõi teine neist sadandeist inimesist... Imestamisewääriline organisatsioon walitses siin! Ning milline kirju rahwusline koosseis! Werrew nägi pääle eestlaste lätlasi, wenelasi, hiinlasi, sakslasi, poolakaid, juute. inglasi, isegi paari neegrit ja jaapanlast.

— „Millist üldkeelt kõnelewad nad?" küsis Werrew Kreuksilt.

— „Suuremalt jaolt — wenekeelt, aga on ka neid, kelledega mõtteid wahetada saab ainult esperanto keeles, millise tundmine meil siin sunduslik."

— „Aga kas tead sa nende kõikide nimed, kas wõid alati kindel olla, et mõni neist äraputkand pole wõi tööst kõrwale ei hoia?"

Kreuks naeratas.

— „Nimi polegi tähtis. Nad on nummerdet kõik... See ja see number — muud midagi. Ning igal numbril on oma kindel magadisase, kindel koht söögilauas ja töö juures. Siis on weel iga wiie mehe kohta ülewaataja... Noh, ja putket mängida — seda ei saa: wäljakäikude saladust tunneme ainult mina ja kaheksa jaoskonna juhatajat."

— „Aga ometi ütlid tol esimesel õhtul, et siin kõik korras pole?."

Kreuksi nägu pilwines.

— „Näeme... näeme..." sosistas ta siis, sõrmi rusikaisse surudes.

Astusid tüki maad pikas sammaskäigus, kunni Kreuks niiwõrd rahunes, et katkend juttu jatkata suutis.

— „Jah" — algas ta siis uuesti, ning sinised sooned ta otsaesisel paisusid: „pilwedesse kogub äike... Neil läti kaabakuil — neil mõlgub midagi meeles... Wist tahawad oma meest näha eesotsas. Kuid litsun nad lapikuks! La-pi-kuks!.."

— „Aga sa peaksid ju teadma, kes need on, ega tarwitseks sugugi oodata otsustawaid samme nende poolt..."

— „Selles pahe seisabki, et kindlasti ainult paari ninameest tean, teisi — mitte. Aga kui umbrohtu jäädawalt kõrwaldada

soowitakse, siis peab tad wäljakitkuma pisimagi juurenarmakeseni Ja seepärast — ootan ning luuran..."

— „On Wiktor sellest informeeritud?"

— „Ei. Wara alles..."

Kõneldes olid nad jõudnud kitsa põikkorridoorini, mille asfaldist lage ja seinu kattis jämedate, isoleeritud elektrijuhede tihe wõrk. Eemalt kostis tume kohin — nagu suure weekogu kukkumise müra. Kreuks keeras sellesse käiku, öeldes:

— „Näitan sulle jõujaama."

Korridoor wiis koopasse. Kuid millisesse koopasse! Paistis, kui oleks wägew loodus koondand kogu oma kunstiwõime, luues maasügawuses selle nõidusliku ruumi. Siin walitsesid ainult kaks wärwi: walge ja must. Mõõtmata kõrgest laest rippus alla mets pikki, kord-korralt peenenewaid sambaid, mis tuletasid meelde hiigla jääpurikaid ja koosnesid suhkruwalgest, kristallisest lubjast. Läikiwalt, räniliiwaga kaetud põrandalt tõusid neile wastu samasugused poolikud, terawotsalised lubjahambad. Ainult koopa keskpaik — nii umbes 40 ruutsülla suurune plats — oli waba neist alumisist koonus-kolonnedest. Ja siin lainetas süsimust järw. Kuid sõna „lainetas" ei saa wõtta täpsena: järw mässas, järw kees walges wahus nagu hiigla tõrwapada, sest umbes kümne sülla kõrguselt hoowas ta rüppe lai, mürisew kosk, lehwitates kaugele tiheda pilwe udupeeneid weepiiske. Tõesti, midagi toredamat ja ülendawamat polnud Werrew senni näinud! Elektri tulestikus sätendaw marmorwalge koonussammaste tihe rägastik ümber wahuse, musta wee, millele hõbedat laenasid elektripäikesed. Ja see wihane kosk, mis algades wõlwialusest pimedusest, möirates ja maapinda wapustates tormas järwe läikiwaisse woogudesse just kui tuhat katalt elawhõbedat!

Aga ka siingi oli wägewaid ürgjõude rakendamas inimese käsi: omal hoogsal langel laenasid wihased wood jõudu wõimsaile turbiinele, mis liikwele ajasid rea huugawaid dünamomasinaid. Ja inimesed — nii wäetid ja nõrgakesed wõrdlemisi loodusjõudude hirmuäratawa jõukülluslega — talitasid rahulikult ja iseteadlikult masinate wahel ega teind wäljagi ahelдet hiiglase protesteeriwast möirgest.

Kaua waatas Werrew aukartliku imestusega seda kummalist pilti. Wiimaks tõmbas Kreuks tad käiksest, kutsudes edasi. Läbistates nõidusliku koopa, sattusid mehed uude kitsasse käiku. See oli nii madal, et kohati kummardada tuli, ja nii kitsas, et kõrwuti minema ei mahtunud. Ka walgustus puudus, nii, et Kreuks oma elektrilaterna objektiiwi awas.

— „Nüüd oleme mahajäetud linnaosas" — ütles ta, kui kose mürin enam juttu ei seganud: „Seda osa tunneme wäga wähe, sest siia pole kellegil asja. Siin on käigud niiwõrd kee-

rulised, et eksimine sugugi wõimatu pole. Üks üldkäik ühendas neid urge noide oosiga, mis Helme kantsi waremete jalal maapinnale wiiwad. Aga tolle käigu waristasime kokku dünamiidi abil — ja nüüd tean weel mina teist madalat ja kitsast oost, mis joondub mitu kilomeetrit, wäljawiies laija rappa... Seda tahangi sulle näidata — igaks juhuseks..."

— „Käib siin wahel keegi?"

— „Ei. Esiteks — on pime, teiseks — pole aega kolamiseks ja, kolmandaks, nagu ütlin, — wõib hõlpsalt eksida. Päälegi keelasin üleeilases päewakäsus jalutuskäigud siia surmanuhtluse hirmu all."

— „Keelasid siiatuleku üleeila, aga praegu on näha põranda liiwas tänaseid jälgi..."

Kreuks kummardas põranda lähedale ja uuris kaua liiwa. Astus kummargile edasi mõne sammu ja wahtis ja wahtis.

— „Näed sa tagasimineku jälgi?" küsis ta wiimaks Werrewilt.

— „Ei."

Nüüd ajas Kreuks end sirgu, wähendas laternas walguse, keeras kaitsesirmi nii, et kitsas kiirte kimp ainult põrandale langes ja ütles:

— „Waata järele oma rewolwer."

Tasa ja ettewaatlikult hakkasid mehed minema jälgi mööda, iga mõnekümne sammu järele peatates ja kuulatates. Niipalju, kui jälgi järele otsustada wõis, oli siit läbi läinud 7 wõi 8 inimest. Kreuks ja Werrew olid ära käinud juba tüki maad, urust urgu keerates. Mõnes paigas tuli süldade kaupa kõhuli roomata, wahel aga jälle muutusid korridoorid nii awaraiks, et mitu meest kõrwuti oleks mahtunud.

Werrew, kes seda jälgedel käimist otstarbetumaks arwas, tahtis ju tagasimineku ettepanekut teha, kui korraga eemal nõrk tulekuma paistma hakkas.

Kreuksi laterna kaan klõpsatas jalamaid täielikult kinni — ja nüüd liikusid mehed edasi pilkases pimeduses, juhitud ainult nõrgast paistest. Werrew tundis hasartset jahimehe erutust ja pigistas sõrmed tugewamini ümber rewolwri pära. Kreuks hingas kiirelt ja raskelt. Walgustet koopasuu weretawal põhjal paistis ta hüppewalmis küürus kogu kui metsiku murdja siluett.

Kuulmatul tiigrisammul hiilisid waritsejad walgustatud koopasse. See oli peaaegu geomeetriliselt ümarik, awar ja kaunis kõrge. Paar arssinat ta seintest eemal tugenes lakke tihe sammastik, mis sööriku pitsina ümbritses kogu ruumi. Nagu warjud, lipsatasid Kreuks ja Werrew jämeda samba taha.

Koobast walgustasid hubisewalt leegitsewad, sammaste mulkke külge sulatatud wahaküünlad. Keset poolhämarat ruumi paiknes

pikk, sammeldanud muistne kiwilaud, mille ümber asendusid samasugused kiwipingid. Mis otstarbet täitis see ruum wanal hallil ajal — oli raske öelda.

Pinkidel istusid kaheksa meest. Ainult koosoleku juhataja jaoks — see oli üheksas — seisis laua otsas pehme tool. Werrew tundis kõiki kooswiibijaid: mõne päewa jooksul oli tal wõimalus näha saada igaühte neist.

Juhataja kohal istus närwilik, kõhna linnunäoga mustawerd lätlane Kremse. Kätega ägedalt shestikuleerides, näomoonutusi tehes ja häält kord diskandini tõstes, kord sosinani tasandates, kõneles ta tähelepanelikuile kuulajaile:

— „Minu äsjitustöö Moskwas on häid tagajärgi kannud. Täna sain salateate, millest paistab, et Kreuksi juba wäga kahtlustatakse. Ka Kingissepast ollakse kahjikarwamisel. Ise nad mõlemad aga ei aimagi midagi. Kõik on talitatud tasa ja targu. Lähemal ajal kutsutakse Kreuks ja Kingissepp ülekuulamisele. Ja siis selguks kõik —, selguks, et esitatud süüdistusil wähemgi alus puudub. Nii kaugele asi minna ei tohi! Peame kohe tegewust alqama, sest ühes mänguga kaotaksime pää! Kingissepale saatsin Kreuksi nimel raadiotelegrammi ja kutsusin ta wiibimata kohale. Ta jõuab siia 3—4 tunni pärast. Siis wõtame ta kinni — ja... ja teeme kahjutumaks... Enne seda on sama teed läinud Kreuks. Siis saadame neile põrgu põhja järele weel paarkümmend pisemat kannupoissi, et moskwalaste silmis werist ja wisa wõitlust instseneerida. „Tagant saadetute“ seas saawad olema nimepidi ka mõned „truiks jäänud“ seltsimehed, kes „ausat otsa“ leidnud heitluses mässajatega. Seega siis saawad Moskwa mehed kindlas usus olema, et olukord järgmiseks kujunend: Kingissepp ja Kreuks on saanud äraandjaks, on oma nõusse meelitand teatawa hulga mehi ja tahtsid osakonda politseiwõimudele üleanda. Ning ainult meie ennastsalgawuse, mehisuse ja terase silma tõttu on kõrwale juhitud see tuntaw hoop üleilmlisele rewolutsioonile... Esimese juurdluse koha pääl toimetame meie. Mõistame walju kohtu „äraandjate“ üle, keda leiame wajatawa hulga, prowotseerime wäikse wandeseltsi, juhime tšeka selle jälgile, pistame tšeka nina alla salamahti mõned „paljastawad“ dokumendid jne. Sõnaga — Moskwas ei wõi tekkida wähematki kahtlust asja tõeliku seisukorra kohta. Ning siis laseme endile hästi tasuda oma waewa. Ja wabanenud kohad jaotatakse nii, nagu seda ju ette kawatsend ning omawahel mahateinud oleme.“

— „Tähendab — sina oled Kingissepa järeltuleja?“ küsis wäike, tigeda nirginäoga wenelane Pinkin.

— „Mina!“ wastas Kremse, ajades end sirgu ja libistates wõitnuka waate üle kaaslaste: „Mina tahan — ja saan Kingissepa

asemele. Hoo! Kuis siis asju ajama hakkame! See loll on võõra kullahunniku otsas walmis soola-leiba sööma! Ta, tola, arwab, et omal taskul wist auk põhjas! E-eh! Oodake, kui hakkan ise miljonite hoidjaks! Oodake ja teadke, et siis warsti, õige warsti külluses ujuma saame! O-oo! Ilm on lai, paljutõotaw ja ilus! Elu on weetlew, tore! Ning ei tarwitse me siis ta armuandi kerjata, wõõralt laualt palukesi korjata!.."

Tükil ajal walitses täielik waikus, igaüks mõlgutas omi õõmuste roimamõtteid, tehes õudseid tulewiku plaane. Kremse hakkas esimesena kõnelema.

— „Weel täna tehku igaüks omas jaoskonnas kõik tarwilikud ettewalmistused, et homme kuks midagi lohakile poleks, tegewus algab kell 10,30. Pidage meeles seda aega!"

Kremse waikis tüki aega ja küsis siis:

— „On weel kellegil midagi öelda?"

See tähendas, et koosolek lõpupoole jõudmas, mispärast Kreuks Werrewi kõrwa sosistas:

— „Kaome..."

* *
*

Oma töötuppa tagasi jõudes, ei lausunud Kreuks paari tunni jooksul sõnagi. Käis erutatult seinast seinani — nägu kiwinend ja külm. Aga suunurges tõmblesid närwilised joonekesed ja waade oli kui marrunud tiigril.

— „Käse kinniwõtta Kremse" — andis Werrew nõu.

— „Enne informeerin Kingissepa" — wastas Kreuks, wajutas kellanupule, istus laua taha ja kriipsutas paberile salakirjaga mõned arusaamatud sõnad.

— „Wiige see raadiojaama ja laske kohe edasianda!" käskis ta, paberit uksele ilmund sekretäärile ulatades. Weerand tunni pärast aga tuli see tagasi ja kaebas:

— „Aparaat on rikkes..."

Werisooned Kreuksi oimudel tursusid, ähwardades lõhkeda, nägu kahwatus wihast ja, rusikat raginal lauale langeda lastes, käskis ta:

— „Telegrafist mahalasta! Silmapilk — kohapääl!.. Minu walwerühm — siia!.."

Sekretäär tormas minema, nagu kartes kauem Kreuksiga ühes toas wiibida.

— „Tapan maha kõik! Teen pihuks ja põrmuks! Werd ja siplewat liha! Werd ja siplewat liha!.." möirgas Kreuks kui meeletu, tampides põrandat raske saapa kontsaga.

Telefoon kõlises. Kreuks haaras toru pihku. Kostis sekretääri kriitatud hääl:

— „Walverühma komandöör lamab meelemärkuseta... Kuul pääs... Walvureid pole komandantuuri ruumes... Aiman, et..." Siin katkes kõne äkitselt. Oli kuulda tume, surutud karjatus ja telefooni lusika kukkumise kolin. Kreuks hüüdis, kõlistas, wandus... Asjata! Wastust ei tulnud.

— „Werrew! Minu järele!.." röökis pöörane kommissaar wahutawal suul, haaras nurgast püssi ja jooksis ukse juure.

Kuid uks oli wäljastpoolt suletud.

Asjata wajutas Kreuks kogu oma hiiglajõuga ta teraspinnale, tagu püssi päraga ja jalguga. Uks ei annud järele.

— „Nii... Siis algasid tegewust enne määrat aega — wist haisu said ninna..." ümises Kreuks, loobudes asjatumaist jõupingutusist ja wajudes tugitooli. Koondas kogu tahtejõu, et rahule sundida end — ja saigi wõitu ärritusest.

— „Kreuks, nüüd peame lootma ainult enese pääle... Peame leidma pääsetee... Ah, kui Wiktorile teate oleksid saanud saata! Ta jookseb neile lõuge wahele, jookseb tingimata lõuge wahele!.. Kui wähemalt wäljapääseks siit!"

— „Wäljapääseks? Noh, see pole raske. Aga enne waja järelemõtelda, kuis edukalt wõidelda — kahekesi kümnete wastu."

Äkki helises telefoon.

— „Halloo!" hüüdis Kreuks ükskõikse häälel: „Kes kõneleb?"

— „Siin — Kremse. Kreuks, mängime lahtiste kaartega. Nagu nägin, oled teada saanud mu kawatsusist. Nüüd on mul hilja neist loobuda. Anna alla — jääd ellu. Awa uks."

— „Ta on wäljastpoolt sulet."

— „Seda küll. Kuid need raudkanged kõrwaldame. Awa seesmine mehanism. Ei tahaks dünamiiti tarwitada..."

— „Kremse, kuula nüüd mu otsust: Saad ülespoodud ühes teiste mässajatega kahekümne nelja tunni jooksul. Sellest ei päästa teid ükski wägi. Nüüd aga — tee mis tahad."

— „Tähendab, sa ei anna alla wabatahtlikult?"

— „Lollus — allaandmist nõuda sellelt, kes weel wõidetud pole. Kõlistada mulle enam ei pruugi: katkestan ühenduse. Lõbutse weel hästi, kajuta wiimaseid tunde! Nägemiseni!"

— „Kurat!" kirus Kremse: „Pean ikka ukse õhku laskma!"

Kreuks pani kõnetoru lauale ja lausus Werrewile:

— „Nüüd ootame, kunni ta ust lõhkuma tuleb."

— „Aga ehk oleks parem — ära minna, kui see wõimalik?"

— „Ei."

Ukse kõrwal oli seinale kinnitet päewapildi-aparaadi taoline säädis. Kreuks awas selle objektiiwi, wähendas toas walguse ja keeras aparaadis mingit mehanismi. Lai walguse lint läbistas toa hämaruse — ja aparaadi wastas, walgel seinal, ilmus kui kino

ekraanil kinnise ukse taga olewa eesruumi loomutruu pilt. Mehed asendusid mugawamalt pehmeile leentoolele ja jäid ootama. Möödus weerand, möödus pool tundi. Eesruumi ei tulnud kedagi.

Werrewil hakkas willand saama sellest tegewuseta istumisest, ehkki ta nägi, et Kreuks palawikulisell pääga töötab, mässu likwideerimise wõimalusi otsides. Wiimaks ei suutnud Werrew enam wäljakannatada.

— „Kreuks..." algas ta, kuid peatas lause: walguspildil oli näha, kuis eesruumi wälisuks awanes ja kuus püssega warustet meest sissestusid. Üks hoidis käes dünamiidi patrone ja süütenööri. Kremset meeste seas ei olnud.

— „Kahju..." ümises Kreuks: „Kahju, et Kremse ise ei tulnud..."

Werrew ei mõistnud Kreuksi kawatsusi. Mida mõtles teha Kreuks? Milleks oodata, kunni warjaw uks purustatakse ja sõjariistus tapjad sisse tormawad? Milleks waja seda?

Teraselt wahtis Werrew ekraanile, lootes säält leida küsimuse lahendust. Kreuks wajutas kirjutuslaua külge kinnitetluusi nupule — ja Werrew nägi ekraanil, kuis wälisuks meeste selja taga kinni läks. Üks tulnuist tahtis awada tad, aga see katse ei läind korda. Teine ruttas appi talle — kuid järeldus oli endine. Meeste näod awaldasid rahutust. Nüüd olid nad kõik kogunend kinniwajud ukse ette, katsudes awada tad ühisel nõul ja jõul — aga asjata!

Kreuksi huuled naeratasid tigedalt. Kreuks sirutas käe teise nupu poole ja litsus selle alla. Ning nüüd, waadet uuesti walguspildile pöörates, taipas Werrew Kreuksi plaani: eesruumi teraslagi hakkas aeglaselt kuid järjekindlalt wajuma... Toll-tollilt nihkus ta põranda poole... Mehed märkasid seda. Said aru, et maandumlagi nad mõne minuti pärast puruks wajutab. Tummalt ja liikumatalt seisid nad paar sekundit, surnukahwatud näod lakke pöördud.

Kreuks aga hõõrus häämeelel käsa ja naeris tasa enese ette, jälgides parastawal pilgul, kuis mehed tarretusest wähehaawal toibusid, kuis paar neist meeleheitlikult wälisukse kallale tormasid, surmahirmus üliinimlikke jõupingutusi tehes, kuis üks jõuetumalt põrandale laskus ja teised otstarbetumalt toas ümberjooksma hakkasid, nagu lootes leida päästwat wäljakäiku. Lagi aga wajus ja wajus... Nüüd oli ta weel arssina kõrgusel meeste päist, nüüd — puutus nende juukseid, warsti aga olid mehed sunnitud kummardama... Wist kisendasid nad, nagu moonutet sunde järele otsustada wõis — röökisid elajatena tapalawal, röökisid piirita ahastuses ja hirmus... Kreuks aga naeris tasa ja wahtis ekraanile suurima lõbuga...

Lagi wajus ja wajus... Õnnetud wõisid weel ainult põlwili ja käpakile olla. Nad surusid turjad ja käed wastu maanduwaid terasplaate, nad pingutasid katkemiseni wiimase kui lihakse-niidi, pingutasid nii, et rullus nahk sõrmilt, et purskas weri suust ja ninast... Aga karwawõrdki ei takistand need jõukulutused allalibisewat lage... Weel mõni silmapilk — ja oli näha ainult hunnik korratumalt segi paisatuid, ebaloomulikult kõwerdet liikmeid ja kehi, — siis ühtus lagi põrandaga...

Kreuks walas klaasi konjakit ja jõi selle ära ainsa söömuga.

— „Joo!" käskis ta ka Werrewit. See wõttis pudeli ja kallas ka omale lõhnawat, kullakarwa märjukest. Aga kui ta, klaasi lauale tagasi panna tahtes, ringi pöördus — siis libises klaas näppe wahelt klirinal põrandale ja Werrew jäi tükiks ajaks seisma kiwitulbana: raamatukapp oli paigast nihkund ning ta asemel haigutawast salakäigu awausest astus wälja ei keegi muu kui Wiktor Kingissepp ise!

— „Tere õhtust!" hüüdis põrandaaluse käskija, pakkudes kätt toasolijaile.

— „Kurat!" wastas Werrew ega leidnud ühtki paremat sõna. Kreuks kõhistas naerda.

— „Tulin seda teed" — seletas Kingissepp, istet wõttes.

— „Tulin seda teed, sest raadiogramm, millel kokkuräägitud märgusõna puudus, sundis mind järelemõtlema. On kõik korras?"

Kreuks jutustas wiimaste tunde sündmusist. Kingissepa nägu pilwines.

— „Nii-nii..." pigistas ta läbi hammaste: Nii-nii..." Ja ei öelnud muud midagi. Aga toon, millisega need sõnad lausutud, kõneles selgemat keelt. Ja kuulates Kingissepa sisisewat häält, haistis Werrew aurawa were lõhna.

Kingissepp otsis westitaskust pikkliku nikkelkarbi ja kristallise pudelikese, awas karbi, wõttis säält terawotsalise klaaspritsi, tõmbas tasse pudelist wedelikku, torkas pritsinõela sügawale käewarre naha alla ja wajutas tühjaks. Kingissepp, kui raudse tahtejõuga mees, polnud küll haiglane narkootik, aga tarwitas ometi wahetewahel kokaiini, tehes seda nimelt siis, kui kawatses midagi eriliselt närwepõrutawat. Ning Werrew ja Kreuks, kes tad sellest küljest küllalt tundsid, aimasid, et täna öösel sündima saawad kõditawad asjad...

Kingissepp wajutas selja sügawale tooli patjadesse, toetas küünarnukid leenidele, ristitas sõrmeotsad lõua all, sulgus silmad ja küsis:

— „On teil tegewuskawa walmis?"

— „Ei midagi kindlat" — wastas Kreuks: „Teadsin, et tuled — ning ootasin sind."

Kingissepp ei wastanud. Ta näis magama, ja ainult otsaesisel mänglewad kortsud tunnistasid energilist waimutegewust.

— „Kas nad ehk ära ei lähe?" küsis Werrew, kes nüüd, pääle Kingissepa tulekut, endised kõhklused täitsa unustas ja mässajate ettewõtet juba lootusetuks pidas.

Kingissepp awas laisalt silmad ja raputas pääd:

— „Ei lähe. Tõstemasin ei tööta, wäljakäigu panin kinni, minu isiklik löökjalk ootab arhiiwis..."

Kreuksil oli tuline häbi. Wõi siis lood nii kaugel juba, tema aga ei tea midagi ja laseb koguni uksegi kinni tugeda! Punastus Kreuks, sülitas ja surus hambad ristimisi. Wiskas pää uhkelt selga ning sõnas lühidalt, silmi wälgutes:

— „Lähen!"

— „Kuhu?" imestas Kingissepp.

— „Lähen kägistan Kremse."

— „Lollus. Kuulake, ma seletan. Nagu ju ütlin, on wäljapääs mõlemaist pääkäikudest wõimatuks tehtud. Jääb üle ainult too kolmas keeruline salatee, mille kohta mul rumalus oli arwata, et tad pääle minu weel ainult Kreuks ja mõned usaldusmehed tunnewad. Tolle käigu kõlbmatuks muutmine ongi üks raskeimaist ülesanneteist. Peab tungima sinna sisse ja ta dünamiidi abil kokkuwaristama sääl kohal, kus jõujaamast woolaw jõgi risti üle jookseb. Wee ärawool saab seeläbi takistatud ning wesi täidab laeni kogu saalide ja käikude rägastiku. Siis jääb mässajaile üle ainult kaks teed: kas anda alla wõi uppuda. Meile enesele ei sünni wee läbi wähematki häda, sest tõuseme käsi-tõstetoole abil pää-wäljakäigu loodsihilistesse kanaalidesse ja peatame ülemisel platwormil, omandades seega ka hädaohuta positsiooni — wõitluse puhuks. Need aga, kes salakäigu ummistawad, jääwad plahwatuse raiooni taha, lähewad rahulikult wälja raba pääle, tulewad siis pää-wäljakäigu kohale ning awawad selle wäljastpoolt, lastes ülemisel platwormil ootajad wabadusse."

Waewalt oli Kingissepp lõpetanud, kui Kreuks tuliselt hüüdis:

— „Mina lähen salakäiku!"

— „Ja mina — kah" — astus ette Werrew.

— „Kena" — sõnas Kingissepp: „Mina lähen pää-käiku. Saate kaasa kakskümmend löökmeest. Rohkem anda ei wõi, sest wajan ise wähemalt sama palju abilisi — seks juhuseks, kui allaandjaid siduda tuleks. Päälegi, tuleb wist ka meil wäike lahing pidada, wäljakäigu kaanalini läbimurdes. Truiks jäänud osakonna meestelt, ehkki neid kaalum enamus, pole meil esialgu mingit abi loota: küllap juba hoolitsetud on selle eest, et nad praegu kasarmuis wiibiwad ja keegi mittesoowitaw neile teateid wiima ei saa minna."

*

Tungides oma meestega enne Kreuksi ruumikasse keskjaali, kust lühike korridoor tõstetoolideni wiis, koondas Kingissepp mässajate tähelepanu enese pääle ja, samm-sammult tõstetoolide poole taganedes, meelitas nende pääjõud enese järele. Seetõttu oli Kreuksi salgal wõrdlemisi kerge waenlase selja taha pääseda ja, siin segadust sünnitades, jõujaamani sihtiw kitsas käik oma alla wõtta. Et mõlemate salkade tormine löök ootamatult ja hoogsalt sündis, siis ei suutnud suuremas arwulises ülekaalus olewate mässajate patrullid neile tuntawat kahju sünnitada, wäljaarwatud kerged kuulikriimustused paaril mehel. Julgustatud õnnelikust algusest, ruttasid Kreuksi kaaslased paarikaupa poolhämaras korridooris, kuna Kreuks ise ja Werrew, wiimases paaris tulles, nende seljataguse kaitseks automaat-püssi otsa korridoori suu poole keerasid ja, külge eesnihutates, iga silmapilk walmid olid tuld awama tagaajajate pihta, kui need oleks ilmunud.

Aga keegi ei tunginud neile järele.

— „Ees ootawad wist suuremad jõud" — lausus Kreuks Werrewile: „ega nad muidu meil nii hõlpsalt minna lubaks."

Aga eksis Kreuks: mässajad teadsid wäga hästi, mis tegid. Mitte eelolewate waritsejate päähe ei pannud nad lootusi. Saanud minna umbes sada sammu, peatusid eelmised mehed.

— „Edasi!" karjus Kreuks: „Mis wahite?!"

— „Ei saa!" kõlas wastus: „Uks on kinni!"

Kreuks wõpatas ja wandus tasa.

— „Werrew" — sosistas ta: „Oleme sissekukkunud. Ukse mustasime sootuks, sest et tad kunagi tarwitatud pole. Pigemini — see polegi uks, waid laest alla lastaw terasplaat, mis jõujaama pääsemise wõimatuks pidi tegema, kui seda tarwis oleks olnud. See on minu enese säädis — ja nüüd tuleb ta mulle kahjuks..."

— „Laseme õhku ta" — pani Werrew ette: „dünamiiti meil on."

— „Liig kardetaw: selles kitsas urus ja nii lähedal surmaks meid plahwatuse jõud..."

— „Siis kaewame läbikäigu ukse kõrwalt."

— „Ega muud üle ei jää. Tagasi minna me ei tohi ega saagi... Kuid ukse piitade kõrwalt algawad paksud teraskilbid, mis ulatawad sügawale liiwakiwwi..."

— „Peab ikkagi kaewada katsuma. Seltsimehed!" hõikas Werrew: „Seltsimehed! Oost kaewama — uksest mööda! Esimene paar algab, ja kui wäsib — astub järgmine asemele!"

Et meestele pääle sõjariiste kätte antud olid wäel ka kanged, labidad ja muud tööriistad, milliseid waja wõiks tulla wäljakäigu kaanali awamisel, siis alustati kohe ajawiitmata ja hooga ukse möödakaewamist. Aga töö edenes wisalt ja waewaliselt. Kuna esimene paar mehi põik-oost uuristasid, toimetasid teised kõrwale liiwa ja

kiwikilde, neid hõlmades käest-kätte tahapoole edasi andes. Pooletunnilise töö järele oldi waewalt arssina wõrd seina sisse tungida suudetud.

Kreuks kiristas hambaid ja tammus kärsitult paigal, nagu oleks saapataldadesse nõelad torgitud. Wiimaks ei suutnud ta enam wäljakanatada tegewuseta ootust, surus end meeste wahelt läbi ja haaras ise kangi pihku. Nagu sukawarrast, mängitasid Kreuksi atleedi-käed rasket tööriista — ja pehme liiwakiwi pudenes suurte kamakutena. Mitme mehe eest töötas ähkiw Kreuks, nõretades higist ja puhkides raskelt kui sepalõõts, aga päästekäik nihkus kiwwi ikkagi tigusammul.

Meeletu, pime wiha tumestas Kreuksi meeli. Mõirates ketistet karuna, uhtus ta seina niisuguse hooga, et kõrwaltöötaja taganema pidi paar sammu ja kogu meeste real tegemist oli, et pudenewaid kiwirahne eemaldada. Ning siis pani Kreuks tähele, nagu muutuks kangi löökide kõla kord-korralt kumedamaks. Kreuks wirutas mõne õieti tugewa hoobi, ise terasett kuulatates. Ja tõsi: kalju kumises nii, nagu kumiseb ainult sein, mis warjab awarat ruumi. Elustaw lootuse säde süttis Kreuksi südames.

— „Seltsimehed!" hõikas ta kaaslaste tuju tõstmiseks: „Ei tarwitse kaewada möödakäiku uksest. Otse siin taga on tühi ruum!"

Weerandtunnilise pingutuse järele tunnistas hoopide kumin, et sein weel jala — poolteise paksune ja et mõnekümne kangilöögiga tast läbi saab. Kuid eksisid mehed omis lootusis: tuli wastu raudkõwa graniit, millest kang kõlinal eemale kargles, heledaid sädemeid lüües. Ja samal ajal algas korridoori suu ees kuulipritsi õudne ragin, külwades pikku käiku hundawat kuulirahet, mis niitis hirmunud mehi kui heina...

Kuuldes esimesi kuule kõrwa weerest mööda wingumas, heitis Werrew end loomusunnilisett pikali. Kuum nikkel wilistas ümberringi, ja, laksudes wastu seinu, tuiskas liiwa ning pritsis laiali kiwiräbu. Aeg-ajalt kostsid waljud matsuwad lühikesed plaksud, nagu kepi wäljatõmbamisel tümast sawist: see tähendas, et kuul puuris tuksuwasse lihha... Tumedad hoiged ja surmarõgin täitsid korridoori. Iu minuti pärast ei seisnud enam keegi ja ainult mõni üksik ebaloomulikes pooses lamawaist kehadest wintskles põranda liiwal ehk roomas tõuguna, jõuetumalt jalge ja käte toetusel edasi nihkudes.

Kreuksi poolt süwendatud kõrwalkoopani oli wast kõigest 20—30 sammu, aga Werrewile näitas, nagu ee jõuaks ta ilmaski sinnamaani roomata. Wiskles hoolimatult üle surnukehade, laweeris haawatute wahel ja ootas iga moment palawat kuuli ihhu tungima. Ka automaat-püss, mille ta ühes tagawara-kassettega oma kätte jätnud, takistas liikumist, nii, et ta wiimaks Kreuksi juure jõudes, üleni higine oli. Alles nüüd märkas ta, et suurema osa lõhkeaineid

tulistatawasse korridoori maha unustanud. Aga need jäid liig kaugele ja polnud mingit wõimalust neid ära tooma minna, sest niipea, kui Werrew nurga tagant pää wälja pistis, algasid kuulid jälle oma huugawat laulu.

— „Korista pää!" käskis Kreuks, tad õlast koopasse tagasi tõmmates: „puuriwad kuklasse augu weel... Las ma ise waatan: minu külge kuul ei hakka."

Julgelt sirutas Kreuks end pooleni kehani koopast wälja, kuid tõmbus tagasi ju weerand minuti pärast. Ta oli küllalt näind: seltsiliste seas polnud enam ühtki abimeest... Kõik nad lamesid walgel liiwal — mõned hoopis liikumatalt, mõned — nõrku elumärke awaldades. Ja lumipuhtal liiwal mustasid igalpool tumedad, niisked loigud...

— „Mis nüüd?" küsis Kreuks, nagu teaks teine mingit päästwat nõu anda: „Oleme lõksus: ühelt poolt — kuuliwihm, teisalt — läbitungimattu graniit..."

Korridoor wõeti weel kord lühiajalise, ägeda tule alla, nii et kuulid, terasukfest tagasi põrgates, kõrwal-uru suhu sattusid ning Kreuks ja Werrew end uru kaugemasse otsa litsuma olid sunnitud, et kõrwale hoiduda selle rikoshett-kuulide tiheda saju eest.

Sellele intensiiwsele tulelöögile järgnes täielik, kestew waikus, mis wenis nii pikale, et Kreuks, kahtlusest torgatud, nurga tagant wälja waatas. Ning tegi hästi, sest muidu oleks hilja olnud midagi ette wõtta inimrea wastu, mis kiirel sammul korridoori mööda lähenes, laskeaukudega teraskilpi rullidel ees tõugates.

— „Lõhu seina wiimase silmapilguni!" hüüdis Kreuks Werrewile, kes ka pilgu korridoori oli heitnud: „Lõhu, ära halesta kangi, mina katsun senni pipart anda külalistele!" Haaras automaatpüssi, sirutas laskeriistaga end nurga warjust wälja ainult niiwõrd, kui see just hädatarwilik oli, ning tühjendas kilbi pihta terwe kasseti. Aga see ei peatanud pääletungijaid silmapilgukski. Kreuks wiskas nurka kasuta tuleriista, nõjatas selja wastu seina ja lausus tasa, aga rahulikult:

— „Nüüd on lõpp. Nad wiskawad käsigranaadi siia."

Aga äkki nõksatas Kreuks ja ta silmad lõid leekima kui hundil.

— „Unustid lõhkeained korridoori?" küsis ta palawikulise rutuga, wälgukiirusel wintpüssi kätte kahmates.

Werrew noogutas jaatawalt pääd.

Kõrwale jättes igasugu ettewalmistuse, küürutas Kreuks end pooleni kehani nurga tagant wälja, püss palgel laskewalmis. Pääletungijateni jäi waewalt weel paarkümmend sülda.

Ning nende ees, 4—5 arssina kaugusel, punetas kaunis kehakas

lõhkematerjaali pakk. Kreuks wõttis selle sihtkirbule, sihtis hoolega sekundi teise, kolmandama... Ning wajutas siis triklile — —

— — — Ei tundnud, ei kuulnud hirmust plahwatust Kreuks, ei tundnud, ei kuulnud seda ka Werrew. Ainult silmapilkne, kerge, leige tuulepuhang, ainult silmapilkne millegi eeterlise hella puudutus ja wirwendaw purpuri meri...

Ning wajus kahe tuima keha üle Suur Eimidagi...

* *
*

Suure waewaga tõstis Kreuks pää, waadates segasel pilgul ringi. Keha tundus rammetuna, ajusi looris tihe unustuse udu. Möödus tükk aega enne, kui Kreuks enesele ümbrusest aruanda suutis.

Ta lames omas töötoas diiwanil, olles kompressidesse mässitud ja sooja tekiga kaetud. Kuid esialgu ei pöörand ta selle ega muu pääle tähelepanu, ja ainult aeglaselt ja järk-järgult tuli tagasi mõtlemise wõime.

— „Hm..." ümises ta, olles ise imestund oma nõrkusest: „Olen wist wäga kaua maganud..."

— „Kaua!" hüüdis äkitselt pähitses tuttaw hääl: „Wirgusid ju wiimaks! Öö-päewa kestus uni!"

— „Wiktor?!" imestas Kreuks: „Kuis sattusid siia?"

Kingissepp naeris tasa:

— „Tuleta meelde..."

Ja nüüd hakkas wähehaawal lahkuma Kreuksi pääst umbne udu ning tulid kord-korralt meelde olnud juhtumised.

— „Seleta, kuis oli asjakäik?" küsis ta.

— „Kaunis lühike lugu oli see. Ja nimelt. Sattusime umbkusse. Tõstemasin oli purustet ja ta rusude juure patrull säetud. Jäin nõnda kahe tule wahele. Kindlusasime nii hästi kui wähegi wõimalik, lõikasime läbi elektrijuhed, ja pimeduse ning hädapäraliselt improwiseeritud barrikaadide kaitsel algasime wastastikku tulewahetust. Ei lootnudki enam terwe nahaga pääseda. Sest ka selgi juhusel, kui oleksid oma meestega awada suutnud wäljakäigu suu, — poleks mul ometigi wõimalust olnud maapinnale tõusta, sest, nagu ju tähendasin, leidsin tõstewaguni asemel hunniku rususi. Aga päästis see plahwatus, mis sündis jõujaama wõiwas käigus, ja mille põhjust sina teadma pead. Mürin oli nii walju, et kasarmutesse puhkusele saadetud mehed keelust hoolimata wälja tormasid... Noh, ja nüüd wõid isegi aimata sündmuste lõppwaadet: wäljatormanud mehed said kohe aru asja seisukorrast — ja mõne minuti pärast oli wõrdlemisi pisike mässajate salgake ümberpiiratud ja kahjutumaks tehtud. Siis läksime plahwatuse kohale, kus leidsime palju werist liha ning liiwa ja kiwirähja alt — sinu ja Werrewi. Olid

uimastatud põrutusest, aga siiski — ainsam elus olewus... Nähtawasti, kaitsesid sind plahwatuse häwitawa mõju eest wast-kaewatud koopa seinad."

— „Nüüd põrutasime õhku terasukse ja arreteerisime kõik, kes wiibisid säälpool ust asuwais ruumes. Praegu on juurdlus ja kohtumõistmine täies hoos. Wähemad süüdlased — 20 meest — on juba maha lastud. Eestwedajate protsess on alles pooleli. Nad ei pääse püssikuuli läbi. Neile leiame teistsuguse hukkamise wiisi."

Kingissepp jõi wahepääl napsi konjakit ning jatkas:

— „Aga kuis tuli see, et plahwatus sündis?"

Kreuks seletas ja, lõpetates, küsis:

— „Ning kuidas on lood Werrewiga? Ma ei näe tad siin..."

— „Ja ei wõigi näha. Ta — mahamaetud. Nüüd pole ta enam elaw koolja..."

Kingissepa hääl wärises ja tungis sisinal läbi kokkusurutud hammaste:

— „Aga Werrewi matusepidu on weriohter. Ei woola ta matusel kihisew õlu ja säderew wein, ei — soe, auraw soonemahl on see, mis niisutab ta kalmuliiwa! Palju sooja, wahutawat soonemahla!.."

— „Wõi Werrew surnud..."

— „Jah... Lebas põikkoopa suu ees korridooris... Ta pää oli üksainus narmendawa liha, ajusõsi ja luukilde wormitu tomp... Ainult ta juures olewa automaat-püssi järele otsustasime, et see laip oli — Werrew..."

— „Kuis ütlid — laip lebas koopast wäljas!"

— „Jah."

— „Imelik! Ometigi olime ju mõlemad Werrewiga koopas, — tema, päälegi, tagaseinale lähemal kui mina..."

— „Hm. Siis on tad wäljapaisanud plahwatuse jõud."

— „Oli koobas terweks jäänd?"

— „Ei. Nagu ju ütlin, katsid sind kiwikillud ja liiw. Ainult jalad paistsid wälja."

Kreuksi näole wajus pilw.

— „Wiktor" — lausus ta: „See, keda matsite, polnud Werrew... Werrew lamab sääl — koopas..."

Kingissepp kehitas õlgu:

— „Wõib olla. Igatahes, on ta surnud."

— „Wiktor!" hüüdis ärritatud Kreuks: „Lase jalamaid kaewamisi alustada! Jalamaid!.."

Kingissepp kõlistas käskjala ning tegi tarwilise korralduse.

Iga mööduwa weerandtunniga sai Kreuks kärsitumaks. Wiimaks ometi ilmus käskjalg.

— „Noh?" küsis Kreuks põnewalt.

— „Ei midagi... Kaewati läbi kõik pooliti kokkuwariſenud koobas, aga ſurnukeha ei leitud. Muuſeas, plahwatus on langetand koopa õhukeſe tagaſeina, milles nüüd mustab lai pragu..."

— „Mis on ſääl taga?"

— „Ei waadatud lähemalt. Aga paistab tundmata urgude pime rägastik..."

Kreuks ſaatis käſkjala wälja.

— „Noh, ſiis ſee mahamaetu oli ikka tõesti Werrew?" küſis Kingisſepp.

— „Wiſt küll..."

* * *

Helme maaaluſes linnas oli üks ſaal, mis jubeduſega täitis iſegi kommunistide kalke hingi. Sellegi ruumi wäljanägemine oli walge ja hiilgaw nagu igalpool ſes koobaste ja käikude wõrgustikus: ſätendawad liiwakiwiſt ſeinad, puhas, ſuhkrupeen ſõmer põrandal, hele elektriwalgustus. Aga ſiin püstuſid mitu puuſt posti, mis inimeſe kaswu kõrguſelt werega ülepritſitud ning kuulideſt läbipuuritud... Kahele postile oli pääle pandud riſtpalk, milleſſe iga paari jala tagant raudrõngad kruwitud ning mille nõjal ſeiſis redel. Ja igaſt rõngaſt käis nöör läbi, ja iga nööri ſilmuſes rippus kangestund, wäljaweninud keha...

Siia toodi kõik need, kellede eluarwele põrandaalune tribunaal risti pääle tõmband. Ja ſee tegigi kohutawaks walge koopa.

Täna oli weri postidel weel hoopis wärske ning nende aluste juureſt liiwa nõrguwad punakad, niiſked ojakeſed polnud weel tumepruuniks hangunud. Silmuſeis kõlkuwail kehadel ei paiſtnud weel ſilma neid iſeloomulikke ſiniſeid plekke, milliſed pikema aja wältel tekkiwad poodute nahale: kohtuotſus mäſſajate üle täideti alles mõne tunni eeſt. Selleſt andſid tunnistuſt ka hoopis wärsked kääpad, mis walgete jahuhunnikutena ridaneſid piki ſeinu.

Harilikult ei walgustatud ſeda ruumi, ſeſt ta aſus kõrwal, tundmata käikude rägastiku alguſel. Aga wõllas rippuwad laibad ja helendawad elektrilaternad näitaſid, et täna ſiia tullakſe.

Ja tõesti kostis korridooriſt, mis winda-wända lookles ſelle koopani, — hulga ſammude tume müdin.

Korratu ſalk oli ſee, mis täitis maaaluſe ſaali. Püſſega walwurid piiraſid üheksat wiletſat meeſt. Need olid metſikul kombel peksa ſaanud, mida tunnistaſid weriſed, paistetand näod, wigastet liikmed ja räbalaiks lõhutud riided. Surmani waewatud olid nad — nii waewatud, et ainult imekombel jalul püſiſid — ſilmis kohutaw, idiootlik ükskõikſus, oſawõtmatus oma ſaatuſe wastu. Hoobidki, mida neile püſſipäradega ohtralt jagati, ei awaldand ſuuremat mõju.

Tuimalt, masinlikult, tõstsid nad aeglaselt jalgu, nagu oleks nende külge köidetud wiiepuudased wihid.

Need olid mässajate päämehed, keda tribunaal surma mõistnud. Nad tõugati kesk koobast, wõlla alla, ning walwurid seistusid külgedele. Selle ajaga toodi koopasse laud, kaeti ta punase kalewiga ning asetati ta taha rida toole. Siis ilmusid Kingissepp, Kreuks ja tribunaali liikmed, wõttes toolidel istet. Ainult Kreuks jäi püsti.

Haudwaikus saabus koopas.

— „Sekretäär!" käskis Kingissepp: „Lugege otsus ette!"

Noor, poisikese ohtu mees püstus, wõttis kätte akti ja walmistus käsku täitma, aga Kreuks kargas juure, põrutas rusikuga wastu lauda ja karjus wahutawal suul, lõõtsutates:

— „Pole waja! Kuulete — pole waja! Kutsikaile — kutsika ots! Mis tembutamine sääl weel!.."

Sekretäär waatas küsiwalt Kingissepa otsa.

Kingissepp naeratas külmalt.

— „Wiige kõrwale need kaheksa!" komandas Kreuks, Kremset kinni hoides: „Las waatawad, mis sünnib esimesega. Las teawad ette omagi saatust! Wiige kõrwale teised!.."

Nagu kull wärisewa saagi, haaras ta raudseil sõrmil oma ohwri ning tõukas ta lähema postini.

— „Hei, keegi! Tulge wallaldage ta riideist!"

Kohe sai see tehtud.

— „Hoidke kinni tad!"

Kaks walwuri haarasid pihku wangi käed.

— „Andke nael ja wasar!"

Saades nõuetawad asjad, wõttis Kreuks taskust liigetega noa, wallaldas selle ja astus wabisewa wangi ligi. Wälguna läigatas nuga — ning risti üle kinnipeetawa ohwri kõhu tekkis lai, werd purtskaw haaw, millest paistsid wärwilised soolikate kerandid. Paljud pöörasid kõrwale kahwatanud näod ega julenud Kreuksi poole waadatagi. Kreuks aga talitas asjalikult, nagu lihunik tapetud sea kallal...

Wang wintskles ja rabeles, aga walwurid, teades Kreuksi hullumeelset wihatuhinat, hoidsid kinni õnnetumat kõigest wäest, ehkki ise iga sekund meelemärkust kaotada kartsid.

Kreuks katkestas soolika ja naelutas ta otsapidi posti külge. Siis tõukas eemale walwurid ja, ohwert õlust kinnihoides ning wahete-wahel noaga talle selga torkides, põlwe ja rusikaga tagudes, sundis tad ikka kiiremalt ja kiiremalt käima ümber posti. Kremse oli nõrkemas, ta ei suutnud enam kisendadagi, aga Kreuks torkis noaga, Kreuks tõukas, Kreuks peksis, jooksutates õnnetumat ikka

ringi, ikka ringi... Soolik aga hargnes, keerdudes ümber palgi kui kabel winna wöllile...

— „Jäta!" kähistas Kingissepp wiimaks jälestusega: „Jäta juba!.."

Aga Kreuks nagu ei kuulnudki ta hüüdu. Olles joobnud werest ja wintsklewa elawa liha piinast, olles andunud põrgulise ekstaasi marulisele hoole — ajas Kreuks wankuwat wangi enese ees — ajas kui pimedat, wiimseid samme waaruwat hobusekonti...

Kuid siis kommistas piinataw, wääratas — ja kukkus raskelt, helita, kui palginott. Kreuks seisatas minuti nagu arusaamatuses, nagu unekammitsast ärkaw poolhuimane inimene, häigas siis käiksega üle märja otsaesise ja kummardas end langenu kohale.

— „Toss wäljas..." urises ta, end sirgu ajades — ning kostis kahjatsus ta hääles — kahjatsus selle üle, et kõditaw mäng nii äkitselt lõppenud.

— „Järgmine!" hüüdis ta.

Walwurid nagu kõhklesid.

— „Järgmine!!" müristas Kreuks silmi wälgutades.

Walwurid waatasid äraootawalt Kingissepa poole. Aga see oli külm ja kinnine ega pannud tähelegi nende küsiwaid pilke. Ning wastutahtmist hakkasid walwurid Kreuksi juure wedama esimest kättejuhtunud wangi, kes rabeles ja hoigas nagu hirmsas walus. Kingissepp krimpsutas nägu ja lausus Kreuksile:

— „Aga ära korda wana nalja... Igaw... Ning, päälegi, kisendab see nagu põrsas..."

Kuid äkki tekkis koopas wiibijate seas mingi segaduse kahin, kostsid surutud imestushüüd ja algas wäike liikumine. Kreuks waatas masinlikult sinna, kuhu korraga kõikide silmad olid sihitud, — waatas koopa sissekäigu poole — ja tardus üllatatult: koopa suus seisis tolmune, were ja mullaga määrdind tüse kogu, kes polnud keegi muu kui surnuks arwatud Werrew!

— „Kurrramus!" hüüdis Kingissepp ja ja tõusis laua tagant: „Tuhat ja tuline! Kas haud kooljaid tagasi annab?!"

Werrew ise oli kõige rahulikum. Silmapilk taipas ta asjaolude tõelikku seisukorda, astus mõne sammu lähemale ja sõnas hirwitates:

— „Siis teist korda ju on mind surnuks arwatud? He-he-hee!"

Kreuks tõttas talle wastu.

— „Näed, Wiktor, ei petnud mind mu aimdus!" lausus ta Kingissepale pahasti warjatud kahjurõõmuga: „Sina aga oleks inimese surema jätnud kiwihunniku alla. Häbi!"

— „Kiwihunniku alla?" küsis Werrew ja, Kreuksi sõnade tähendust arusaades, jatkas:

— „Ei jäänudki ma kiwide alla. Plahwatuse mõjul kaotasin küll meelemärkuse. Kui kauaks — ei tea. Aga wirgudes leidsin end kiwimürakate wahelt. Ajasin end jalule, kobasin taskust elektrilambi ja waatasin ringi. Teate, plahwatus oli lõpetand meie töö, oli purustand õhukese kiwiseina, mis eraldas meid lõputa käikude ja koobaste reast. Et muud teed polnud, siis astusin sinna sisse. Kolasin ringi selle ajani — ja nüüd olen siin."

Mõne sekundi wältel kestus üldine waikus.

Siis astus Kingissepp Werrewi juure, pigistas ta kätt ja lausus:

— „Soowin õnne, seltsimees! Nagu näha, oled surematu! Siiwa Annus sind ei taha, seda enam hindame sind meie. Ja et tõestada sulle, kuiwõrd rõõmustame su jälleleiu üle, teen su auks otsuse n e n d e kohta" — Kingissepp tähendas wangide poole: ‚Nad saawad a i n u l t mahalastud. Oled nõus, Kreuks?"

— „Nõus..."

— „Lähme siis siit" — lausus Kingissepp, Kreuksi ja Werrewit wälsakäigu poole tõugates: „Lähme ja pühitseme kaaswõitleja õnnelikku pääsu! Küll siin ilma meietagi korda saadakse."

Elawal jutuwestel sammusid kolm sõpra minema. Ja, jõudes korridoori esimese käänakuni, kuulsid nad, kuis tumedalt raksatas kogupauk, siis — teine, siis — kolmas...

— „Kurbmängu wiimane akt" — ütles Kingissepp: „Eesriie langes raginal..."

A. Kümmel'i trükk, Tallinnas, Müüriwahe tän. 17.

A. Kümmeli trükk, Tallinnas.